

Vidensarkæologien

Vidensarkæologien

Michel Foucault

Oversat af Mogens Chrom Jacobsen

Indledning ved Ejvind Hansen

PHILOSOPHIØ

Michel Foucault: *Vidensarkæologien*

© Forlaget Philosophia 2005

ISBN 87-88663-58-2

Bogen er oversat fra

L'archéologie du savoir

© Éditions Gallimard 1969

Oversat af Mogens Chrom Jacobsen

Indledning ved Ejvind Hansen

Redigeret af Thomas Larsen og Rasmus Hougaard

Omslag layout af Lars Aagaard

Omslag foto af Gyrd Lillebæk

Trykt hos Clemensstrykkeriet, Århus

Sat med ITC New Baskerville og Rotis Sans Serif

Ouvrage publié avec le concours du Ministère français chargé de la culture -
Centre national du livre

Denne bog er udgivet med støtte fra det franske kulturministerium - bogens
nationale center.

Kopiering fra denne bog eller dele deraf er kun tilladt i overensstemmelse med
overenskomst mellem Undervisningsministeriet og CopyDan.

Enhver anden udnyttelse er uden forlagets skriftlige samtykke forbudt ifølge
gældende dansk lov om ophavsret.

Forlaget Philosophia

Institut for Filosofi og Idéhistorie

Afdeling for Filosofi

Aarhus Universitet

Jens Chr. Skous vej 7

redaktion@philosophia.dk

www.philosophia.dk

Indhold:

Indledning til Michel Foucaults <i>Vidensarkæologien</i>	7
Vidensarkæologien	41
I Indledning	43
II De diskursive regelmæssigheder	
1. Diskursens enheder	63
2. De diskursive formationer	75
3. Objekternes dannelse	85
4. Dannelsen af ytringens modaliteter	97
5. Dannelsen af begreberne	104
6. Dannelsen af strategierne	114
7. Bemærkninger og konsekvenser	123
III Ytringen og arkivet	
1. Definition af ytringen	131
2. Den ytringsmæssige funktion	141
3. Beskrivelsen af ytringerne	162
4. Sjældenhed, yderlighed, kumulering	177
5. Det historiske a priori og arkivet	187
IV Den arkæologiske beskrivelse	
1. Arkæologi og idéhistorie	195
2. Det originale og det regelmæssige	201
3. Modsigelserne	211
4. De sammenlignende kendsgerninger	220
5. Forandringen og transformationerne	230
6. Videnskab og viden	245
V	267

Indledning til Michel Foucaults *Vidensarkæologien*

Med oversættelsen af *Vidensarkæologien* er de fleste af Foucaults selvstændige hovedværker nu tilgængelige på dansk. At *Vidensarkæologien* skulle blive ét af de sidste, der blev oversat, er på én gang meget forståeligt og en smule ærgerligt. Forståeligt fordi det på mange måder er en atypisk Foucault-bog: (1) Bogen er med sine metodiske overvejelser vanskeligt tilgængelig. (2) Bogen reflekterer først og fremmest over den tilgang, Foucault selv praktiserede, og den kan derfor for mange synes uvæsentlig, så længe man ikke allerede har beskæftiget sig med flere af Foucaults øvrige hovedværker. (3) Med sit metodiske fokus er den også afskåret fra at have den samme *umiddelbare* appel til en læserkreds, der rækker ud over de mere filosofisk interesserede.

Men samtidig er det også ærgerligt. Læsningen af Foucaults øvrige værker kan nemlig meget let komme til at lide under det manglende kendskab til denne bog. Den danske diskussion af Foucaults værk bærer nogle gange præg af, at man ikke rigtig har forstået nogle af de grundintuitioner, som drev Foucault til hans værk. Foucault er derfor ofte på en naiv måde blevet slået i hartkorn med en overfladisk forståelse af den postmoderne strømning, der er karakteriseret ved en relativisme, hvor „alting er lige godt“.

En sådan forståelse af Foucaults værk er ikke helt uden fundering i hans faktiske skrifter, idet det meste af værket er kendetegnet ved netop at gøre op med de faste bastioner i vores kultur, som anses for at være af ubetvivlelig værdi. Dette gør det nærliggende at konkludere, at når Foucault kan vise, at ingen bastioner er af ubetvivlelig værdi, så er der ikke noget, der er bedre end andet, og at alting følgelig er lige godt. Men en læsning af *Vidensarkæologien* gør det klart, at grundintuitionen bag Foucaults opgør ikke så meget er, at „alting er lige godt“, men snarere at „intet er perfekt“ – og at det derfor er vigtigt at få vist det ikke-perfekte ved de praksisser, institutioner og værdier, vi normalt omgiver os med og betragter som ubetvivlelige. At enhver etableret praksis, institution eller værdi er et produkt af forskellige former for udvælgelse og kamp, som kunne have udviklet

sig på andre måder. Dermed ikke være sagt, at det ville have været lige så godt, hvis de havde gjort det. Det er heller ikke sagt, at det er „synd“ for dem, der tabte kampen. Og det er heller ikke sagt, at det er *tilfældigt*, at tingene udviklede sig, som de gjorde. Pointen er blot, at det var *muligt*, at tingene kunne have udviklet sig anderledes, og at dette ville have givet nogle andre fordele og ulemper.

Foucault var selv meget skeptisk over for at acceptere metodiske håndfæstninger af sit eget arbejde. Hans grundsynspunkt var, at metoden skulle give sig gennem det analyserede objekt. Derfor finder man heller ikke en metodisk enhed i hans værk. Man ser i sekundærlitteraturen mange forskellige bud på en inddeling af hans værk i forskellige perioder, men i en vis forstand ville det give mening at tilskrive ham en ny metode for hvert værk.

Derfor kunne man mene, at læsningen af *Vidensarkæologien* ikke er så vigtig, da den blot beskriver Foucault, som han arbejdede på et bestemt tidspunkt – og vel at mærke et tidspunkt, hvor han ikke udgav nogle af sine typiske historisk orienterede værker (*Vidensarkæologien* udkommer 3 år efter *Ordene og tingene* og 6 år før *Overvågning og straf*). Pointen med at læse bogen skal da heller ikke være, at man herved kommer til at kende Foucaults tilgang til sit værk, som det udfolder sig over hele forfatterskabet. På mange måder er bogen et opgør med de tidligste af hans værker, ligesom Foucault også senere i sit værk gør op med synspunktet, der artikuleres i denne bog.

Grunden til, at det er vigtigt at læse *Vidensarkæologien*, er snarere, at det er i denne bog, Foucault mest grundigt redegør for nogle af de grundintuitioner, der driver ham til at gøre op med så fundamentale aspekter af den vesterlandske kultur. Det bliver her klart, at Foucaults værk ikke blot betvivler de kulturelle praksisser, institutioner og værdier, fordi det kunne være akademisk interessant. Det er ifølge Foucault faktisk meget vigtigt, at nogen sætter sig ned og læser de skrifter omkring (fx) klinikkens etablering, som ellers ud fra almindelige målestokke kunne synes enten uinteressante eller af kun *historisk* relevans. Det er vigtigt for en forståelse af den klinik, vi stadig (i en vis forstand) har. Og det er vigtigt, fordi dét at vi stadig har en sådan klinik (det at den kunne opstå og bestå) i en vis forstand er signifikant for den kultur, vi lever i.

Mennesket Foucault

Foucault fødes d. 15. oktober 1926 i Poitiers i det vestlige Frankrig. Oprindeligt døbes han Paul-Michel Foucault, men „Paul“ (som også var faderens navn) droppes på et tidspunkt, uden at det er helt klart hvorfor. Efter 2. verdenskrig bliver han optaget på det prestigefyldte *École Normale Supérieure d'Ulm*, hvor han uddannes i filosofi (1948), psykologi (1950) og psykopatologi (1952). I løbet af studierne bliver han undervist af fremtrædende filosoffer og psykologer som Jean Hyppolite, Louis Althusser, Maurice Merleau-Ponty og Ludwig Binswanger, der alle på forskellig vis kommer til at fremstå som forbilleder for ham.

I løbet af sin voksne filosofiske karriere kommer Foucault geografisk vidt omkring. Han underviser således både i Lille (Frankrig), Uppsala (Sverige), Warszawa (Polen) og Hamborg (Tyskland) i 1950'erne. I 1960'erne underviser han ved universiteterne i Clermont-Ferrand (Frankrig) og Tunis (Tunesien). I slutningen af 1960'erne er han kortvarigt tilknyttet Vincennes universitet (Frankrig), hvorefter han i 1970 indtræder som professor i „tankernes systemers historie“ ved Collège de France. Dette professorat varetager Foucault resten af sit liv. Det betyder dog ikke, at han dermed har fundet ro i Paris. I løbet af 1970'erne opholder Foucault sig i stigende grad ved forskellige universiteter i USA – heriblandt særligt universiteterne ved SUNY Buffalo og UC Berkeley. Under sine besøg i USA deltager Foucault også aktivt i det livlige natteliv – bl.a. bøsse- og S&M-miljøet i San Francisco. Foucault var erklæret bøsse, og døde i 1984 som én af de første af HIV/AIDS-relaterede komplikationer.

Uden at ville strække parallellen mellem liv og værk for hårdt, kan man sige, at det omflakkende og til tider udsvævende liv har en vis overensstemmelse med hans filosofiske værk. I Foucaults bøger fornemmer man også et ønske om ikke at stå stille for længe på det samme sted og en bestræbelse på at afprøve nogle grænser, som normalt står som uantastede. Og der ligger i værket en klar intuition om, at de mest grundliggende grænser ikke findes ved at opsøge de traditionelle grunddiscipliner, såsom systematisk erkendelsesteori, praktisk etik, juridisk formuleret politik osv. Tværtimod må man studere galskaben,

klinikkens fødsel, fængselsvæsenets og seksualitetens historie for at forstå nogle af kulturens mest grundliggende mekanismer. For at forstå de kulturelle mekanismer er det nødvendigt at få indblik i, hvad vi gør ved de udstødte elementer, det vi helst ikke taler om (de gale, de syge, forbryderne, seksualiteten).

Ordene og tingene og *Vidensarkæologien* er på sin vis undtagelser herfra, idet Foucaults valg af fokus for disse værker er mere traditionelt (*Ordene og tingene* diskuterer grundlaget for de humanistiske videnskaber, mens *Vidensarkæologien* på mange måder går ind i en mere traditionel diskussion med Foucaults akademiske med- og modspillere). Om der ligger en parallel i, at det er i umiddelbar forlængelse heraf, at Foucault indtræder i den mest prestigefyldte – fra en traditionel filosofisk synsvinkel – stilling (professoratet ved Collège de France), vil jeg lade stå hen i det uvisse.

Ved siden af den filosofiske karriere havde Foucault også et meget aktivt politisk engagement. Fra 1950 var han medlem af det franske kommunistiske parti, men det forlod han efter 3 år på grund af en desillusion over, hvad der foregik i Stalins Sovjetunionen. Senere flirtede han lidt med det ultra-maoistiske *Venstreproletarerne*, men derudover engagerede han sig også i diverse enkelt-sager: I begyndelsen af 1968-oprøret tog han aktivt del på studenternes side (deltog i besættelsen af administrationsbygninger og bekæmpelsen af politiet). Senere var han med til at grundlægge en bevægelse til oplysning om forholdene for de indsatte i fængslerne. Han var også aktiv i diskussionen omkring forholdene for homoseksuelle. Berømt og berygtet er også hans meget entusiastiske stillingtagen til fordel for den iranske revolution i 1978-1979, hvor han i flere artikler og interviews lovpriser det islamisk baserede oprør ført an af Ayatollah Ruhollah Khomeini, som han også besøger flere gange.

Det politiske engagement var imidlertid ikke en hindring for den filosofiske produktivitet. Tværtimod gælder det for flere af bøgerne, at de opstår i nær symbiose med den politiske aktivisme. Foucaults beskæftigelse med de fængsels-indsattes forhold falder således, samtidig med at han skriver *Overvågning og straf*, der handler om fængselsvæsenets historie. Hans involvering i homoseksuelles forhold er sammenfaldene med, at han skriver *Seksualitetens historie*.

Filosofisk udfolder Foucaults værk sig i „mellemlandet“ mellem de strukturalistiske, hermeneutiske og marxistiske strømninger, han er vokset op i. På den ene side står han i dyb gæld til tænkere (udover de allerede nævnte) som I. Kant, K. Marx, F. Nietzsche, F.d. Saussure, M. Heidegger, G. Bataille, G. Dumézil, G. Canguilhem, R. Barthes og G. Deleuze. På den anden side var det også vigtigt for ham at markere, hvordan disse tænkere tog fejl i deres udgangspunkt. Dette med- og modspil resulterede i 10 hovedværker. Dertil skal lægges et hav af forelæsningsnoter, interviews, artikler og artikel-udkast, hvis indhold for norges vedkommende er endnu mere konkret end hovedværkernes (fx artikler og interviews om aktuelle samfundsmæssige og politiske forhold), for andres vedkommende mere filosofisk-systematisk:

Galskabens historie (fr. 1961/1972 – da. 2003)

Raymond Roussel (fr. 1963 – ikke udkommet på dansk)

Klinikkens fødsel (fr. 1963 – da. 1993)

Ordene og tingene (fr. 1966 – da. 1999 – ny oversættelse udkommer i 2006)

Vidensarkæologien (fr. 1969 – da. 2005)

Talens forfatning (fr. 1971 – da. 1980)

Overvågning og straf (fr. 1975 – da. 2002)

Viljen til viden – Seksualitetens historie 1 (fr. 1976 – da. 1997)

Brugen af nydelserne – Seksualitetens historie 2 (fr. 1984 – da. 2004)

Omsorgen for sig selv – Seksualitetens historie 3 (fr. 1984 – da. 2004)

De små-skrifter, artikler og interviews, der udkom i Foucaults levetid, er samlet i *Dits et écrits 1-4* (fr. 1994 – ikke udkommet samlet på dansk).

Baggrunden for Vidensarkæologien

Vidensarkæologien er på mange måder et udtryk for en frustration. Foucault havde i sine hidtidige værker forsøgt at undgå at blive fast associeret med bestemte filosofiske skoler. Alligevel havde han oplevet gentagne gange at blive associeret med diverse -ismer (strukturalisme,

marxisme, hermeneutik, konstruktivisme, osv.) i udlægningen af hans skrifter. Især den vedvarende associering med strukturalismen irriterede ham, hvilket også er tydeligt i *Vidensarkæologien*, hvor han gentagne gange vender tilbage til, hvorledes han adskiller sig fra strukturalismen. Det er dog aldrig tydeligere og mere indædt end i forordet til den engelske udgave af *Ordene og tingene* (også oversat i den danske udgave):

I Frankrig har visse snævertsynede „kommentatorer“ stædigt villet pådutte mig etiketten „strukturalist“. Det er ikke lykkedes for mig at indprente i deres små hjerner, at jeg ikke har anvendt nogen metoder, nogen tankebegreber eller nøgleord, der karakteriserer den strukturelle analyse. Jeg ville være taknemmelig for et mere seriøst publikum, der ville frigøre mig fra en forbindelse, der bestemt gør mig ære, men som jeg ikke har fortjent. (s. 22 i den danske udgave af *Ordene og tingene*).

Det blev derfor klart for Foucault, at han var nødt til at være mere eksplicit omkring sit metodiske udgangspunkt. I første omgang førte dette til *Vidensarkæologien* og *Talens forfatning*. Senere blev disse overvejelser primært udfoldet ved forelæsninger (der modsat *Talens forfatning* ikke blev udgivet som selvstændige bøger) og et utal af interviews.

I *Vidensarkæologien* forholder Foucault sig primært til det arbejde, han har præsenteret i *Galskabens historie*, *Klinikkens fødsel* og *Ordene og tingene*. Værket er ikke en sammenfatning af det fælles ved disse bøger. Foucault understreger, at der ikke findes en enhedslig grund under disse tre bøger. På den ene side skrider projektet, samtidig med at Foucault selv udvikler sig – det har for eksempel været diskuteret, om det overhovedet giver mening at diskutere *Galskabens historie* som et eksempel på en arkæologisk analyse. På den anden side krævede de forskellige studieobjekter også forskellige tilgange for at kunne iværksætte det, Foucault kalder en arkæologisk analyse.

Som jeg vil komme ind på senere, blev *Vidensarkæologien* heller ikke i snæver forstand en metodologisk forpligtelse i forhold til Foucaults efterfølgende værker. Ved at have artikuleret disse overvejelser omkring det arkæologiske projekt blev det også klart for Foucault, at det hidtidige arbejde havde været for snævert anlagt.

Hvad er da forholdet mellem *Vidensarkæologien* og de foregående og efterfølgende værker? Hvis bogen hverken er rammende for de foregående værker, og Foucault med de efterfølgende værker bevæger sig væk fra det ståsted, der fremstilles i denne bog, kan den så ikke allerhøjest have en filosofi- eller idéhistorisk betydning? Foucault sammenfatter sit ærinde således:

[D]et er [...] at forsøge at bestemme dette hvide rum, hvorom jeg taler, og som langsomt tager form i en diskurs, som jeg stadig opfatter som så vaklende og usikker. (s. 60)

Målet med bogen er altså ikke først og fremmest at diskutere alle de fejllæsninger, som Foucaults værk har været udsat for. Målet er først og fremmest at åbne op for et nyt felt for mulig og relevant analyse. Selvom der måske er noget rigtigt i de forskellige sammenfatninger af Foucaults værker, så er sammenfatningerne fattige, fordi de indsnævrer signifikansen af det samlede værk. Målet med bogen er at vise, at det er muligt at rette sine analyser mod aspekter ved verden, som man ikke får fat i ved blot at sammenfatte Foucaults værker som (fx) strukturalistiske. Målet er at *åbne* læserens opmærksomhed mod nye aspekter i Foucaults værk for herved at opdage flere aspekter ved kulturen og verden i bredere forstand.

Derfor er det så vigtigt at læse *Vidensarkæologien*. Man kan sagtens læse de øvrige værker med forståelse, selvom man ikke har læst *Vidensarkæologien*. Foucault er en meget velskrivende og medrivende forfatter. Dette er sikkert en af grundene til, at han læses så meget. Men det er måske også en grund til, at han ofte misforstås så meget: De dybe implikationer overses i farten. Dette er *Vidensarkæologien* en vigtig påmindelse om.

Introduktion til *Vidensarkæologien*

For at komme ind i tankegangen i bogen, kan det være en god idé først at gøre sig klart, hvor titlen peger hen. Titlen angiver, at bogens formål er at afdække arkæologien for viden. Men hvad vil det så sige? Ved en læsning af bogen er det påfaldende, at Foucault kun

beskæftiger sig eksplicit med viden i det sidste afsnit af det næstsidste kapitel (afsnit IV,6). Den eksplicitte diskussion af viden fylder altså kun lige knap 10 % af bogen. Til gengæld diskuteres den arkæologiske tilgang fortløbende i hele bogen.

Så på den ene side angives viden til at være et af de vigtigste ærinder i bogen. På den anden side fylder de eksplicitte overvejelser omkring viden meget lidt, hvorimod de eksplicitte overvejelser omkring arkæologi fylder rigtig meget. Dette viser, at Foucault anser sine overvejelser omkring arkæologien som værende mere kontroversielle for læseren end synet på viden. Når viden accentueres i titlen, er det fordi, det er vigtigt for forståelsen af arkæologien, men alligevel er det noget, der kan overstås på forholdsvis lidt plads. Vores syn på „viden“ er mere på plads end vores syn på „arkæologi“. Eller er det? Som jeg vil komme ind på senere, peger denne spænding i bogen ud over bogens egne rammer. Med *Vidensarkæologien* får Foucault på den ene side sat nogle ting på plads omkring arkæologien, men han får samtidig gjort sig selv bevidst om dens grænser. For det viser sig, at „viden“ i sig selv er en meget mere problematisk størrelse, end han hidtil har antaget.

Med en så kompleks bog som *Vidensarkæologien* skal man selvfølgelig være lidt varsom med at koge den ned til nogle få kernepunkter. Men netop *fordi* den er så kompleks, kan det alligevel være en god indgang til bogen at starte med at lokalisere nogle af de grundintuitioner, der synes at forme bogens gang. At udpege nogle punkter i bogen som grundintuitioner kan tjene som en pædagogisk forsimpning, der kan tjene som middel til at komme bedre ind på bogens kompleksitet.

Arkæologisk analyse er for Foucault en særlig måde at undersøge det, han kalder de diskursive regelmæssigheder. Diskurs betyder i denne sammenhæng „sproglig praksis“. Foucaults ærinde er at vise kompleksiteten af de forskellige sproglige praksisser, som rent faktisk finder sted til forskellige tider og i forskellige sammenhænge. Han ønsker at vise, at disse sproglige praksisser gennemgribende er infiltreret i utallige ikke-sproglige forhold, som diskurserne dels er formet af, men som de også omvendt reflekterer tilbage på.

Et grundtema for bogen er derfor, at vi dels har en diskursiv praksis, og dels har vi noget, der ikke i sig selv er diskursivt, men som heller ikke er uafhængigt af det diskursive. Vores tale og det, vi taler om, er dybt indfældet i hinanden – uden dog at være gensidigt udtømmende. Der er med andre ord tale om en *heterogen relation*. Der er en *relation*, men den er *heterogen*. Der er imidlertid ikke noget punkt, hvorfra vi på neutral måde kan forholde os til denne heterogene relation. Vi er nødvendigvis selv indlejret i diskursive relationer, når vi forholder os til dem, og derfor er synet på diskursive relationer selv formet af diskursive relationer.

Alligevel kan vi forholde os til de diskursive spændinger, nemlig ved at orientere os imod de diskursive praksissers ufuldstændighed. En diskursiv praksis er et forsøg på at komme overens med verdens mangfoldighed ved at udsondre forskellige former for regelmæssighed. Men disse former for regelmæssighed er kun mulige ved at fokusere på visse aspekter af verden, hvilket betyder, at man må se bort fra andre. En diskursiv praksis er et forsøg på at indføre kontinuitet i verden, men disse former for kontinuitet er kun mulige på baggrund af en række abstraktioner. Det er dette, der menes med følgende citat:

Nede under tænkningens store kontinuiteter; nede under en ånds eller en kollektiv mentalitets massive og homogene manifestationer; nede under en videnskabs stædige tilblivelse, som hårdnakket holder fast på at eksistere og fuldende sig lige fra sin begyndelse; og nede under en types, en forms, en disciplin, en teoretisk aktivitets standhaftighed, søger man nu efter afbrydelsernes indvirkning. (s. 45)

Pointen er, at diskursen aldrig er selvberørende – den er altid funderet i og peger altid ud mod noget andet. Der er altid et „mere“ end selve det sproglige udsagn. Og det er dette, Foucault ønsker at drage frem i sine analyser. Det gør han ved at fokusere på en bestemt dimension ved den sproglige praksis, hvor mødet mellem udsagnets logik og syntaks mødes med udsagnets mål og fundering: i *ytringen*. Ytringen er ifølge Foucault det sted, hvor mødet mellem tegn og betegnet er positivt og uadskilleligt givet. Ytringen er sproget i sin positivitet forstået på den måde, at det er i ytringen, det sproglige system realiseres i konkrete udsagn.

Eftersom ytringen altid er konkret realiseret, bærer den derfor på den heterogene relation, som er karakteristisk for diskursive hændelser. Derfor er ytringen et godt udgangspunkt for den arkæologiske analyse. Men når fokus samtidig er at fremdrage de diskursive ufuldstændigheder, er det klart, at tilgangen til ytringerne må blive anderledes end traditionelle sproglige analysers.

På dette punkt kan man med god grund undre sig lidt over, hvorfor Foucault kalder sin analyse for *arkæologi*. Det er nok de færreste, der forbinder begrebet *arkæologi* med analyser af ytringer. Etymologisk set stammer termen fra det græske *arche*, som betyder oprindelse, begyndelse, grundprincip, og ofte forbinder man arkæologien med at grave noget frem, som ligger skjult. Disse konnotationer ved termen vil Foucault friholde sig fra (s. 193). Termen skal ikke pege på *arche*, men på *arkiv*. Arkæologien er studiet af arkiver. Og hvad er *arkivet* så? Arkivet er en teknisk term hos Foucault:

Det er alle disse systemer af ytringer (hændelser på den ene side og ting på den anden), jeg foreslår at kalde for *arkivet*. (s. 190)

og videre:

Mellem *sproget*, som definerer de mulige sætningers konstruktionssystem, og det *korpus*, som passivt opsamler de fremsatte udtalelser, definerer *arkivet* et særligt niveau: den praksis' niveau, som får en mangfoldighed af ytringer til at dukke op som lige så mange regelmæssige hændelser, som lige så mange ting, der kan behandles og håndteres. (s. 191)

Arkæologien har altså til formål at analysere, hvordan forholdet mellem system og mangfoldighed sammenholdes på praksis-niveau – dvs. i vores handlende engagement i verden.

Der er et mere traditionelt arkæologisk element i Foucaults tilgang, og det kommer frem, når han fremhæver sit fokus på analyseobjekterne som *monumenter* fremfor *dokumenter* (se s. 47-48 + 199). Dette kræver naturligvis også en yderligere forklaring. Helt overordnet kan man sige, at forskellen imellem at opfatte et objekt som et dokument eller et monument er, at hvis objektet betragtes som et dokument, betragtes det med henblik på de (eventuelt skjulte) sammenbindende

intentioner, der kan fortolkes ud af det. Hvis det derimod betragtes som et monument, betragtes det med henblik på selve dets fremtræden som en *hændelse*, der i en vis forstand har sin egen ret (selvom den naturligvis i en anden forstand er indfældet i mange sammenhænge). Monumentet skal ikke stå til ansvar over for et bestemt perspektiv (det skal ikke ses som *tegn* på noget, eller som udtryk for noget), det *er* bare, og opgaven for arkæologien er at forstå denne væren i sin mangfoldighed. Ifølge Foucault har traditionelle historiske analyser været karakteriserede ved at omdanne monumenter til dokumenter; den nye opgave er at fremdrage det monumentale ved dokumenterne. Når Foucault taler om at gøre monumenterne til dokumenter, mener han, at de traditionelle historievidenskaber undersøger objekterne med henblik på at „bringe dem i tale“ – dvs. deres mål er at afdække, hvad de historiske objekter er udtryk for, hvilke *intentioner* de afspejler hos de involverede parter. De traditionelle historievidenskaber søger at afdække de betydninger og intentioner, som kan findes tilbage i fortiden, men som er gået tabt nu (undtaget for historikeren og den historisk interesserede). De traditionelle historievidenskaber afdækker med andre ord betydninger og intentioner, som *har været* engang.

Heroverfor står den analyse, som Foucault ser sig som repræsentant for. Her er målet med undersøgelserne ikke primært at afdække nogle intentioner, der engang har været. Målet er snarere at lade undersøgelsesobjekterne fremstå i deres egen ret, at vise hvordan disse objekter i en vis forstand stadig spiller med i de diskursive praksisser. Men for at nå til forståelse heraf er det nødvendigt at give slip på de overordnede rammer, som normalt bliver lagt ned over undersøgelsesobjekterne. I stedet for at anskue objekterne ud fra, hvorvidt de udgør et sammenhængende hele, hvor hver enkelt del har en systematisk plads i forhold til helheden, vil Foucault fokusere på, hvordan objekterne konstituerer en mangfoldighed af indbyrdes relationer. Foucault vil løsne virkeligheden fra kravet om kohærens ved – i stedet for at etablere systemer – at afdække nogle mere løst forståede *regelmæssigheder*. Det gælder ikke om at *sammenfatte* verden til nogle få systematiske oprindelsepunkter, men snarere om at vise, hvordan verden (i sin monumentale fremtræden) fremstår som

mangfoldig, skæv og ufornuftig. Ikke fordi det mangfoldige, skæve og ufornuftige er *bedre* end det systematiske og homogene – men fordi det mangfoldige, skæve og ufornuftige *også* er en del af virkeligheden.

Dette mangfoldige, skæve og ufornuftige får vi blik for ved at se, hvordan den (tilsyneladende velordnede) diskursive praksis i virkeligheden er funderet på forskellige former for diskontinuiteter, brud, tærskler, tilskæringer og transformationer. At det fornuftige, velordnede og gode faktisk kan siges at have en fundering i det ufornuftige, kaotiske og onde (det sidste i den forstand, at det gode er defineret ved, at noget andet er defineret som ondt).

Dermed ikke være sagt at det ufornuftige, kaotiske og onde er *mere oprindeligt* end det fornuftige, velordnede og gode. I og med at det ikke er muligt at træde uden for den diskursive sammenhæng, kunne man ligesåvel sige, at det ufornuftige, kaotiske og onde, som vi kan afdække i en arkæologisk analyse, er funderet i vores forståelse af det fornuftige, velordnede og gode. På et rent analytisk plan vil man derfor være nødt til at sige, at de gensidigt funderer hinanden, at de er lige-oprindelige.

Alligevel er der en skævhed i forholdet, som gør, at den arkæologiske analyse har en vigtig funktion. Det er ikke en skævhed, som Foucault selv kommer eksplicit ind på, men den er underforstået i følgende citat:

Hvis tænkningens historie kunne blive ved med at være stedet for de uafbrudte kontinuiteter; hvis den uophørligt foretog nogle sammenkædninger, som ingen analyse kunne opløse uden abstraktion; hvis den hele vejen omkring det, som menneskene siger og gør, spandt nogle skjulte synteser, som forudgriber, forbereder og fører det uendeligt mod sin fremtid – så ville den være et privilegeret tilflugtssted for bevidsthedens suverænitet. (s. 54)

Hvis ikke den arkæologiske undersøgelse (eller andre undersøgelser af beslægtet karakter) blev sat i værk, ville bevidstheden (det tænkende menneske), som står for den sammenholdende og totaliserende bestræbelse, efterhånden forledes til at tro, at den var almægtig. På den ene side afspejler citatet nok en lidt traditionel dualisme i Foucaults udsyn, idet det underforstås, at i forholdet „bevidsthed over for verden“, er det bevidstheden, der er det samlende, og verden,

der er det mangfoldige og kaotiske (en tanke, der i det mindste har rødder tilbage til Kant). Derfor er det så at sige bevidstheden, der føler, at den har „sejret“, hvis den absolutte totalitet får lov til at fremstå som uantastet. Denne traditionelle bevidsthedsdualisme er dog ikke en gennemgående tanke hos Foucault. Som jeg vil vise senere, er grundtanken i *Vidensarkæologien* i øvrigt netop et opgør med denne dualisme.

En anden og vigtigere implikation af ovenstående citat er imidlertid, at det ufornuftige, kaotiske og onde har en tendens til at blive *usynligt* i den diskursive praksis, hvis man ikke gør en aktiv indsats for at gøre det synligt. Er dette nu også en rimelig tanke? Det kan man selvfølgelig diskutere, men tankegangen er, at eftersom de diskursive praksisser netop er rettet mod noget ikke-diskursivt, at de diskursive praksisser altså rækker uden for sig selv og ikke interesserer sig for sig selv, vil funderingen af de diskursive praksisser også gradvist, i takt med diskursens *succes*, blive usynlige. I takt med at de tilskæringer, som diskursen er grundet i, viser sig succesfulde, hvorved nye objekter, institutioner, praksisser fremtræder som meget attråværdige, bliver det sværere at få øje på det, der blev skåret bort.

Her er det, den arkæologiske analyse har en vigtig eksistensberettigelse, idet den træder ind som en slags anti-pragmatisk påmindelse om (1) funderingen for succesen; en påmindelse om (2) *at* der ligger noget uden for den horisont, som de aktuelle tilskæringer gør synlige; og en påmindelse om (3) at der måske kunne ligge nogle tab til grund for de gevinster, der er opnået.

Man skal bestemt ikke afvise dem [de synteser som diskursen bærer på] endeligt, men røkke ved den sindsro, hvormed man accepterer dem; vise, at de ikke giver sig selv; at de altid er resultatet af en konstruktion, hvis regler det drejer sig om at kende, og hvis begrundelser det drejer sig om at efterkontrollere[...] (s. 69)

[J]eg ville gerne vise med nogle præcise eksempler, at man ved at analysere selve diskurserne ser det tilsyneladende så stærke greb mellem ordene og tingene løsne sig og afgive en helhed af regler, som er særlige for den diskursive praksis. (s. 95)

Foucaults ærinde er med andre ord ikke at omstyrte verden eller samfundet. Han ønsker snarere at afdække nogle af de tilskæringer, som har ligget til grund for den måde, vi har indrettet os i verden på – for at vise, at disse indretninger i en vis forstand er kontingente, nemlig i den forstand, at de kunne have været sat anderledes. Men selvom de er kontingente, er det ikke dermed sagt, at de er forkerte. Det kunne meget vel være, at en indretning, der inkluderede nogle af de aspekter, som den arkæologiske analyse afdækker, ville føre til et samfund eller en verden i kaos. Men det er så bare vigtigt, at vi er opmærksomme på, hvad det er, der har måttet vige for den pragmatiske gevinst. Det er vigtigt, fordi indretningens skråsikkerhed rystes.

Dette er den grundliggende bestræbelse i Foucaults værk – på tværs af alle de brud og diskontinuiteter, man så kan afdække – og det er denne bestræbelse, han forsøger at artikulere så eksplicit, som det nu er muligt, i *Vidensarkæologien*.

Nogen vil måske indvende, at det er en meget nøjsom filosof, der blot vil vise, at vores indretninger kunne have været anderledes. Det er der vel ikke nogen, der er i tvivl om. Og rigtigt er det da også, at der nok ikke er nogen, der ville benægte det, hvis de blev spurgt direkte. Men en læsning af Foucaults øvrige værk vil hurtigt gøre det klart, at projektet overhovedet ikke behøver at være nøjsomt. Graden af nøjsomhed afhænger nemlig af hvilke konkrete projekter, man stiller op med. Foucault giver sig nemlig i kast med at analysere nogle af de mest succesfulde institutioner i den vestlige kultur – såsom behandlingen af de sindssyge, oprettelsen af et hospitalsvæsen, diskussionen af de humanistiske idealer, oprettelsen af et fængselsvæsen, diskussionen af den seksuelle frigørelse. Inden Foucault havde skrevet sine værker, var det nok de færreste, der ville komme på at betvivle, at der i én eller anden form for objektiv forstand var sket kolosale fremskridt på disse felter. Men efter at have læst Foucaults beskrivelser af deres opståen (som meget sjældent egentlig indeholder en decideret kritisk stillingtagen), sidder man alligevel tilbage med en fornemmelse af, at denne objektivitet er blevet rystet, og de efterfølgende diskussioner af disse institutitoner og praksissers indretning forandres umærkeligt.

Dette var blot en helt overordnet præsentation af projektet. For at indløse det, har Foucault med *Videnskarkæologien* skrevet en bog med 5 kapitler. I det følgende vil jeg kort skitsere, hvad der er på spil i disse kapitler.

1. Indledningen

Foucault bruger det første kapitel på at skitsere, hvorledes han ser den filosofiske og historiske situation, og hvordan dette fordrer et indgreb som *Videnskarkæologien* og de øvrige arkæologiske værker. Det gør han ved at forklare, hvordan han mener, at traditionelle videnskabelige arbejder omkring kulturelle og historiske emner har været baseret på en kontinuitetstænkning, hvilket er uheldigt, fordi de derved forsimples verden. Der er for mange signifikante aspekter, der bliver udelukket fra analyserne på forhånd, fordi de i udgangspunktet er blevet anset for at være irrelevante. Derudover forklarer han, hvorledes det er muligt at trække på filosofiske pointer fra Marx (i en althussersk læsning), Nietzsche, Bachelard og Canguilhem for at vise, at disse normer for relevans/irrelevans selv er produkter af forskellige former for tilskæringer, der ikke i sig selv oppebærer nogen universelt fornuftig grund. Dette har en række konsekvenser: (1) For det første må historien om, at den vestlige kultur er et produkt af en fortløbende positiv udvikling, opgives. (2) For det andet bør begrebet om „diskontinuitet“ skifte rolle. I stedet for at betragte diskontinuitet (dvs. et brud på en kontinuitet) som en fejltagelse skal vi lære at indse, at diskontinuiteter også udgør en bærende grund for alle de tilsyneladende kontinuerligt givne sammenhænge. (3) For det tredje mener Foucault, at vi bør opgive idéen om én global historie (en traditionel postmoderne tankegang). (4) Endelig betyder det for det fjerde også, at selve det at etablere homogene og sammenhængende relationer mellem forskellige elementer altid får en kontingent karakter.

I de efterfølgende kapitler fokuserer Foucault på, hvorledes dette hænger sammen med, at alle undersøgelser på den ene side kun kan udfoldes i diskursive sammenhænge (dvs. i en sproglig praksis), samtidig med at disse diskursive sammenhænge i sig selv er et produkt af, at man (bl.a.) bruger sproget til at udføre sådanne

undersøgelser. Diskursen og det ikke-diskursive mål står således i et cirkulært betingelses-forhold, der udelukker enhver mulighed for en uafhængig objektiv målestok. Men cirklen er på den anden side ikke fuldstændigt lukket. Diskursens mål ligger i en vis forstand *uden for* diskursen – selvom forståelsen af „udenfor“ kun kan forstås *inden for* diskursen. Diskursen har noget (nemlig det ikke-diskursive), den skal stå til regnskab for. Så det cirkulære forhold betyder ikke, at indretningen er fuldstændig tilfældig.

2. De diskursive regelmæssigheder

For at forstå det andet kapitel af *Vidensarkæologien* kan det være nyttigt at kende de tre foregående hovedværker – *Galskabens historie*, *Klinikkens fødsel* og *Ordene og tingene* – idet kapitlet på mange måder er en diskussion af deres indbyrdes sammenhæng. Men som Foucault også gør opmærksom på i indledningen, så kan man ikke sige, at det blot er en nøjagtig gengivelse af deres sammenhæng. Sammenfatningen er et produkt af en proces, Foucault har skullet igennem for at kunne se sammenhængen. Det er ikke sådan, at Foucault, da han skrev de første udkast til *Galskabens historie*, allerede havde et projekt klar i sit hoved, der *måtte* ende i de efterfølgende værker. Man vil således godt kunne finde en række inkonsistenser imellem disse værker, som ikke er at finde i den sammenfatning, Foucault foretager i *Vidensarkæologien*. På den anden side ville Foucault også hævde, at de fejltagelser, han kan se, da han skriver *Vidensarkæologien*, har været nødvendige for at komme til det sted, hvor han kan se en sammenhæng.

Dermed ikke være sagt, at kendskabet til de tidligere værker er en nødvendig forudsætning for at forstå dette kapitel. Kapitlets fokus er at give et bud på, hvordan det, givet det radikale opgør med kontinuitetstænkningen, Foucault har bekendt sig til i indledningen, er muligt at tale om sammenhængende diskursformationer. Foucault opstiller i kapitlet fire hypoteser for, hvad der kan siges at udgøre en diskurs' enhed – fire hypoteser som hver for sig viser sig at falde. Det drejer sig om følgende hypoteser:

1. At diskurserne forenes af de *objekter*, de relaterer sig til.
2. At diskurserne er forenede af en særlig *form* eller *sammenkædningstype*.
3. At diskurserne er forenede af en brug af særlige permanente og kohærente begreber.
4. At diskurserne er forenede af en særlig tematisk identitet og vedholdenhed.

De tre første hypoteser blev afprøvet i de tidligere hovedværker. Det er derfor, at diskussionen af objekternes foreningskraft i forhold til diskurserne diskuteres i forhold til galskaben (eller galskaberne) og psykiatrien (jvf. *Galskabens historie*), form og sammenkædningstype diskuteres i forhold til lægevidenskabens og hospitalsvæsenets opståen (*Klinikkens fødsel*), og den permanente og kohærente brug af bestemte begreber relateres til grammatikken (*Ordene og tingene*). Den fjerde hypotese har på *Vidensarkæologiens* tilblivelsestidspunkt endnu ikke været genstand for en selvstændig undersøgelse, men forudskikkes til senere værker.

Argumenterne for, at de fire hypoteser må opgives, vil jeg ikke gå i detaljer med her. Pointen er, at det ikke er bestemte objekter, former, begreber eller tematiske identiteter, der forener diskursive sammenhænge. Der findes ikke ét bestemt objekt, galskab, som går igen i diskursen omkring galskab. Der findes ikke én bestemt ytringsform, der forener den kliniske diskurs. Der findes ikke nogle bestemte begreber, som er det faste omdrejningspunkt i den grammatisk diskurs. Og der findes heller ikke nogen tematiske enheder, der er den faste baggrund for dem.

Faktisk vil Foucault argumentere for, at vi helt skal lade være med at søge efter en *enhed* bag diskurserne. Snarere skal vi undersøge de regler og betingelser, der gør det muligt at de *fremstår* som enheder. At en diskurs fremstår i enhedslig form, giver kun mening i forhold til en mulig flerhed. Så når galskab for eksempel fremstår som en enhed inden for en diskurs som den psykiatriske, giver det kun mening i forhold til, at galskab er defineret i opposition til for eksempel somatisk betingede sygdomme. Men en sådan enheds-definition har noget kontingent ved sig. Hvem siger, at det mest oplagte er at definere

galskab i forhold til fysiske *sygdomme*. Er forståelsen af galskab som en *sygdom* – et fænomen som ellers har sin meget nære tilknytning til en helt anden klinisk diskurs – den mest oplagte? På hvilken måde er den mere oplagt end at definere den som en besættelse af ånder? På hvilken måde er det overhovedet oplagt, at galskab betragtes som noget, man så vidt muligt skal helbredes fra? Er galskab noget negativt? Måske er den gale på visse punkter en mere „seende“ person, end de fleste normale mennesker. Osv.

Igen: Foucaults pointe er ikke, at disse mulige spørgsmål nødvendigvis viser, at vi skal restrukturere hele den psykiatriske diskurs. Måske kan der gives rigtig gode svar på disse spørgsmål. Pointen er snarere, at for at forstå psykiatrien bedre, skal vi ikke lede efter dens enhed, men derimod efter de mulige flerheder, udaf hvilke den fremtræder som en enhed. For at forstå galskaben er det vigtigt at forstå, at det er signifikant, at vi betragter den som noget ikke-fysisk; en slags sygdom; noget negativt – for der er ingen garanti for, at disse ultimativt er de bedste fokuseringspunkter for fænomenet:

En sådan analyse ville ikke forsøge at isolere nogle oaser af kohærens for at beskrive deres interne struktur; den ville ikke sætte sig for at nære mistanke til de latente konflikter og bringe dem frem i lyset; den ville undersøge fordelingsformerne. Eller også: I stedet for at rekonstruere *slutningskæderne* (som man ofte gør det i videnskabs- eller filosofihistorien), i stedet for at etablere nogle *lister over forskellene* (som lingvisterne gør det), ville den beskrive nogle *spredningssystemer*. (s. 83)

Målet er ikke at afdække ligheder og forskelle, men at afdække de spredningssystemer, som gør, at disse ligheder og forskelle bliver afgørende.

Begrebet „spredningssystemer“ er afgørende her, og det afgørende er igen, at det peger i to modsatte retninger. „Spredning“ peger i retning af diversitet, „systemer“ peger i retning af enhedslighed, sammenhæng. Dette afspejler, at tænkningen nødvendigvis befinder sig i et spændingsfelt mellem på den ene side det at forholde sig til en mangfoldig verden, på den anden side forsøget på at bringe mangfoldigheden på system – til enhed. Og søgningen efter en diskurs' enhed fører kun frem mod den ene side af dette spændingsfelt.

Derfor er de arkæologiske analyser en vigtig påmindelse om den anden side.

Denne radikalitet i den arkæologiske tilgang fremkalder naturligvis endnu et presserende spørgsmål: Hvorledes kan arkæologien overhovedet afgrænse sit felt? Truer det radikale fokus på diversitet ikke med at ophæve enhver mulighed for at afgrænse et felt? Dette indrømmer Foucault. Også arkæologien er derfor nødt til at acceptere en række afgrænsninger. Arkæologen kan ikke hævde at afdække en absolut diversitet – det er der ingen, der kan. Men forskellen mellem arkæologen og mange andre er, at arkæologen (i det mindste den konsekvente) til enhver tid vil indrømme sine afgrænsningers midlertidige status. En arkæologs grænser kan kun retfærdiggøres for så vidt den fører frem til en bedre forståelse af diskursernes mangfoldige funderingsforhold.

Endvidere vil Foucault heller ikke hævde, at de traditionelle opfattelser af funderingsforhold – for eksempel de fire hypoteser, som er blevet betvivlet – slet ikke rammer noget væsentligt. Pointen er snarere, at det er væsentligt på en anden måde, end man ofte tror. Objekter, former, gennemgående begreber og temaer *er* vigtige omdrejningspunkter for diskurserne. Men de er det på en sammenfiltret måde. For at forstå hvad et objekt vil sige, kan man således ikke se bort fra hvilke ytringsformer, det indgår i, og hvilke begreber og temaer, det relateres til. På samme vis med de tre andre aspekter. Disse kan hver især også kun forstås gennem de øvrige aspekter. De fire aspekter betinger gensidigt hinanden – uden at kunne reduceres til hverandre. Der kan altså siges noget om diskursernes sammenhængskraft gennem de fire udpegede omdrejningspunkter. Det er blot vigtigt at vise, at de alle må tages i betragtning samtidigt – samtidig med at man holder analysen åben for, at endnu flere aspekter må overvejes.

3. Ytringen og arkivet

Det skulle efterhånden være klart, at Foucaults fokus på dette tidspunkt i hans forfatterskab retter sig imod diskurser, eller i mere daglig tale: sproglige praksisser. På den måde kan man sige, at han er meget i tråd med megen anden samtidig filosofi. Er der noget, der kendetegner

megen filosofi i det 20. århundrede, så er det orienteringen mod betydningen af vores sproglige indfældethed.

Dette er Foucault naturligvis ikke uvidende om. I tredje kapitel gør han imidlertid en del ud af at forklare, hvorledes hans tilgang til diskurserne adskiller sig fra andre sproganalytiske tilgange. Det kan han naturligvis ikke gøre på udtømmende måde – dertil er den samtidige sprogfilosofi trods alt for kompleks, men han stiller sit eget synspunkt op over for fire andre overordnede tilgange: (a) analysen af den logiske struktur (fokus på sprogets propositionelle struktur), (b) analysen af den grammatiske struktur (fokus på lovene for en velformet sætning), (c) analysen af sprogets sociale struktur (fokus på sproglige udsagn som en handling), (d) analysen af de sproglige fremsigelser (fokus på de faktiske sproglige udsagn).

Over for disse fire strategier accentuerer Foucault, at hans analyser ikke fokuserer på det logiske, grammatiske, sociale eller faktiske ved sproget – de fokuserer derimod på sproget i dets form af sproglige *ytringer*.

Foucaults markering af ytringen er mest negativ – den er mest af alt en pointering af opfattelser eller tilgange, der *ikke* er rammende eller adækvate. Foucault pointerer, hvordan det systematiske aspekt ved ytringer *ikke* er identisk med den logiske, grammatiske eller sociale struktur, selvom den heller ikke er en ren partikularitet som fremsigelsen. Dertil kommer, at det materielle aspekt ved ytringen ikke er udtømt med de traditionelle logisk/sprogteoretiske begreber om reference, mening eller betydning. Når han skal være mere positivt karakteriserende, griber han til vage begreber om, at ytringen er en „funktion“, der, gennem nogle „regler“, der definerer et givent „felt“ eller „domæne“, krydser mange forskellige „strukturer“ og realiserer et sprogligt system i en institutionelt formet rum-tidslig materialitet.

Taget for pålydende kan dette synes at være meget kryptisk tale, formuleret i meget abstrakte termer. Lidt paradoksalt tror jeg, at grunden til, at det bliver så knudret, er, at Foucault ønsker at være meget konkret her. Han taler ikke om et eller andet abstrakt aspekt ved sproget, som han så tilfældigvis kalder „ytring“. Det er det meget daglige aspekt ved sproget, som vi alle kender: Sproget er kun et sprog, for så vidt det realiseres i konkrete ytringer om noget. Et sprog som

ikke kan eller faktisk bruges til at ytre noget med, er i virkeligheden slet ikke et sprog – men højst et *tænkt* sprog.

Når Foucault bliver så kryptisk i sin karakteristik af noget så dagligdags, så er det, fordi han vil have frem, at ytringer kan være mange ting. En ytring i en videnskabelig afhandling er noget andet end en ytring i et skuespil på det kongelige teater, der igen er noget andet end en ytring, der fremsiges mellem elskende i måneskinnet. Igen: Foucault ønsker at fremhæve mangfoldigheden ved et kendt fænomen – snarere end at bringe det på en klar og tydelig enhedslig forståelse.

For at forstå den præcise forskel mellem de fire traditionelle tilgange til sproglig analyse, og Foucaults egen tilgang, skal man holde tungen lige i munden. Mange steder går han ind i detaljerede diskussioner med andre sprogteoretikere, og hvis man ikke er helt hjemme i disse synspunkter, kan det være svært at få fuldt udbytte af teksten. Jeg vil derfor i det følgende prøve at udsondre de punkter, som bliver vigtige i det videre forløb.

Den helt overordnede pointe kan siges at være, at fokuset på ytringerne gør, at den sproglige analyse på den ene side bliver mindre forpligtet på kohærens end de tre første strategier, uden dog, på den anden side, at ende i den rene sproglige partikularitet, som er konsekvensen af den fjerde strategi.

Hvad er en ytring? Hos Foucault kan man naturligvis ikke forvente sig en klar enhedslig definition. Det tætteste, han kommer på en klar sammenfatning, er følgende:

[Ytringen] er i sin særlige væremåde (hverken helt lingvistisk eller udelukkende materiel) uundværlig for at man kunne sige, om der er tale om en sætning, udsagn, sprogakt eller ej [...] Man skal da ikke undre sig over, at man ikke har kunnet finde nogle strukturelle enhedskriterier for ytringen; det er fordi den ikke i sig selv er nogen enhed, men en funktion, som krydser et område af mulige strukturer og enheder, og som får dem til at optræde med et konkret indhold i tid og rum. (s. 139-40)

Ytringen er det sted, hvor sprogets uomgængelige indfældethed i det konkrete er mest tydelig. Derfor er ytringen et bedre sted at analysere diskursen end den logiske og grammatiske struktur. Logiske og grammatiske strukturer er rent sprog-immanente aspekter ved

sproget, og som sådan peger de entydigt mod det systematiske og enhedslige ved sproget. Ytringen er mødet mellem systemet og materien.

Nogle kunne så forledes til at tro, at det Foucault vil med sine ytringsanalyser, er det samme, som Austin og Searle har afdækket i deres analyser af talehandlinger (det at man *gør* noget, i og med at man *siger* noget – at man fx afgiver et løfte i og med, at man siger „jeg lover“). Talehandlingsaspektet har det til fælles med ytringen, at det ikke kan adskilles fra det fysiske udtryk. Foucault mener imidlertid, at ytringerne er mere grundliggende, idet en talehandling som oftest forudsætter flere ytringer for at blive realiseret. Man kan sige, at det ikke er helt konsekvent af Foucault at tale om ét aspekt som mere oprindeligt end et andet (på et tidspunkt taler han endda om ytringen som „diskursens elementære enhed“, s. 132 – hvilket han dog modificerer senere i teksten, s. 162). Det ville være mere konsekvent af ham at pointere, at disse aspekter gensidigt betinger og former hinanden. I sammenhængen er det dog ikke en vigtig pointe, om ytringen er mere oprindelig end talehandlingerne. Det vigtige er, at Foucault her blot afgrænser sig fra talehandlingsanalytikerne. Det kan meget vel være, at en ytring kan siges at være en del af en talehandling, men det er ikke *dette* aspekt ved sproget, Foucault ønsker at komme ind på. Fokus for ytrings-analyserne er ikke, hvad der sker imellem mennesker, når de taler.

I sin pointering af forskellene mellem egne og andres sproglige analyser fremhæver Foucault flere gange, at det særlige ved ytringerne er, at de er uløseligt knyttede op på en form for materialitet – dvs. en ytring er kun en ytring, hvis den rent faktisk fremsiges af nogen. En ytring er kun en ytring, hvis der findes lyd, skrift, eller andre former for fysiske tegn. Dette kunne forlede en til at tro, at en ytring er identisk med selve fremsigelsen af ytringen. Men dette afviser Foucault også. Denne afvisning er vigtig, idet en ren fokusering på fremsigelsesaspektet helt ville ophæve det systematiske ved ytringen. En fremsigelse er (i abstraktion) kendetegnet ved at være en ren partikularitet. Hvis jeg på et tidspunkt skriver „Foucault skrev *Vidensarkæologien*“, og jeg på et andet tidspunkt gentager denne fremsigelse, så er der tale om to forskellige fremsigelser. Hvert eksemplar af denne bog bærer i

princippet på hver sin fremsigelse af udsagnet. Men under normale omstændigheder vil man ikke sige, at jeg *ytrersætningen* et tilsvarende antal gange. Der er noget ved institutionen „bog“, der gør, at hver fremsigelse ikke regnes for en selvstændig partikulær ytring. Hvis jeg derimod bliver berømt for denne udtalelse, og bliver inviteret ind til landets førende kommercielle TV-station for i et talkshow ved den kendte talkshow-vært NN i den bedste sendetid at blive bedt om at gentage ytringen (bare for at høre mig sige det), så vil situationen i dette tilfælde være så anderledes, at der bliver stor forskel på de to ytringer. Dermed ikke være sagt, at de er absolut forskellige. Men de materielle og institutionelle forhold er så forskellige i de to situationer (ytringen i bogen og ytringen i talkshowet), at det heller ikke giver mening at opfatte dem som identiske.

Så selvom det væsentlige ved ytringen for Foucault altså er, at den bringer system og materialitet sammen, at ytringen med andre ord bringer sproget ind i rummet og tiden, så skal materialitet i denne forbindelse ikke forstås snævert fysikalistisk:

Ytringen er ikke identisk med et materialefragment; men dens identitet varierer med et komplekst regime af materielle institutioner. [...] Det materialitetsregime, som ytringerne nødvendigvis adlyder er da mere af institutionel art end et spørgsmål om spatio-temporal lokalisering [...] (s. 159)

Det, der afgør, om forskellige former for fremsigelser udgør en identisk ytring, er altså ikke kun, om og hvorvidt den indeholder de samme ord eller tegn. Faktisk kan man endda forestille sig visse sammenhænge, hvor udsagn, der på det ydre er helt forskellige, kan udgøre ytringer, man ville karakterisere som identiske – eller i det mindste næridentiske. Foucault nævner som eksempel forskellige sprogs (fx fransk og engelsk) versioner af en videnskabelig sætning, der er defineret med et klart og afgrænset indhold inden for diskursen.

Det er derfor klart, at ytringen ikke kan forstås som et forhold mellem et sprogligt enhedsligt system, der står over en mangfoldig materialitet. Forholdet mellem det systematiske og det materiale er selv defineret i forhold til de regler, der gælder for den pågældende